

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKĀS BIBLIOTĒKAS
STARPNOZARU PĒTNIECĪBA

Latvijas Universitātes 78. Starptautiskā zinātniskā konference

Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas
Starptauzaru pētniecība

TREŠĀ STARPDISCIPLINĀRĀ KONFERENCE

IZMĒRĪTAIS LAIKS UN TELPA

KARTES, KALENDĀRI,
MŪZIKA, DEJA

Konferences programma un tēzes

13. marts, 2020

Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka

Krājumā apkopotas referātu tēzes no LU 78. Starptautiskās zinātniskās konferences LU Akadēmiskās bibliotēkas Starpnozaru pētniecības centra rīkotās sēdes, ar nosaukumu:

TREŠĀ STARPDISCIPLINĀRĀ KONFERENCE

“IZMĒRĪTAIS LAIKS UN TELPA: KARTES, KALENDĀRI, MŪZIKA, DEJA”

Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Konferenču zālē

Rīgā, Rūpniecības ielā 10, 2020. gada 13. martā

Konferences zinātniskā redkolēģija:

Dr. phil. Ineta Kivle

Dr. paed. Lolita Fūrmane

Dr. philol. Viesturs Zanders

Dr. sc. ing. Gunārs Silabriedis

Konferences organizētājs un sadarbības partneri:

Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Starpnozaru pētniecības centrs

Latvijas Universitātes Ģeodēzijas un ģeoinformātikas institūts

Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte

Latvijas Universitātes Astronomijas institūts

Latvijas Nacionālā bibliotēka

Jāzeps Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija

Jāzeps Mediņa Rīgas Mūzikas vidusskola

Sastādītāja: *Dr. phil.* Ineta Kivle

Literārā redaktore: Vita Aišpure

Makets un dizains: Vija France

© LU, LU Akadēmiskā bibliotēka, LU Akadēmiskās bibliotēkas Starpnozaru pētniecības centrs (dibināts 2017. gada 29. maijā ar LU Senāta lēmumu), 2019

© Autori: Linda Akmentiņa, Lolita Fūrmane, Gunta Jaunmuktāne, Ineta Kivle, Aivars Markots, Iveta Nātriņa, Gunārs Silabriedis, Valda Vidzemiece, Ilgonis Vilks, Viesturs Zanders

© Makets un dizains: Vija France

“Kas gan ir laiks? Ja neviens man to nejautā, es zinu, bet, ja es vēlos to izskaidrot kādam, kas jautā, es nezinu. Tomēr es pašāviņi saku, ka zinu: ja nekas nepaietu, nebūtu pagātnes laika, un, ja nekas neatnāktu, nebūtu nākotnes laika, un, ja nekā nebūtu, nebūtu tagadnes laika.”

Sv. Augustīns

“Ārpus mums laiku nevar vērot, tāpat kā telpu nevar vērot mūsos. Kas gan ir telpa un laiks? Vai tās ir īstenas būtības?”

Imanuels Kants

PRIEKŠVārds

LU 78. Starptautiskās zinātniskās konferences ietvaros LU Akadēmiskās bibliotēkas Starpnozaru pētniecības centra organizētā 3. Starpdisciplinārā konference "Izmērītais laiks un telpa: kartes, kalendāri, mūzika, deja" ir nepārprotams apliecinājums varēšanai. Tā jau trešo gadu LU Akadēmiskā bibliotēka pārsteidz ar spēju skatīties pāri atsevišķu pētniecības jomu un struktūrvienību robežām un uztvert starpnozaru dimensijās pētniecībā balstītus vispārinājumus un abstrakcijas.

LU Akadēmiskā bibliotēka ar savu Jāņa Misiņa krājuma zelta fondu ir tā vide, kurā ir iespējams dalīties ar individuālas problēmas skatījumu daudz plašākā kontekstā nekā atsevišķu epizodi vai notikumu kultūrvēstures dimensijā, kurā sava noteikta vieta ir ne tikai kartēm, kalendāriem, mūzikai un dejai, bet arī citiem materiālās un nemateriālās kultūras pieminekļiem un vērtībām. Šajā kontekstā izceļama aizvēsture, kuras veidošana nebūt nesākās ar mūsdienu cilvēku tiešo priekšteču ieguldījumu. Laiks un telpa ir pirmie eksistenciālie jautājumi, kuru apzināšana aizsākās līdz ar savas esības ieskicēšanu.

Vairumā no apzinātām aizvēsturiskām senkultūrām laika un telpas apzināšana notiek nevienādi un tomēr ar visai augstu intensitāti, kur blakus dažādiem salīdzinošiem vērtējumiem, proporcijām un simetrijai vienlaikus attīstību gūst priekšstatu veidošanās par nepārvaramu dabas spēku, dievišķo, debesu un pazemes pasaules telpas un laika jēdzieniem. Tā vienlaicīgi līdzās pastāv fiziski mērāma un pārbaudāma lietu pasaule tepat uz zemes un projicētā domu pasaule, kurā laiks un citas dimensijas ir relatīvi jēdzieni. Šīs divas visai atšķirīgās laika un telpas priekšstatu sistēmas satuvinās tikai attīstītā bronzas laikmeta senkultūrās. Tad netveramā pasaules daļa iegūst nosacītus salīdzinājumus ar laika un telpas mērījumiem uz zemes, tiek ieviestas īpašas mērvienības un tiek noteikts kāds visai konkrēts dievs, kas atbild par mērāmo lielumu salīdzinājumu korektumu un atbilstību augsto dievu noteiktai lietu kārtībai kā uz zemes, tā arī debesīs un aizsaulē.

Laiki mainās, un attīstās mērīšanas instrumenti, tehnoloģijas un paši priekšstati par Zemes formu un izmēriem, un mainību laikā. Priekšstati par nemateriālās pasaules dimensijām, savukārt, visai konservatīvi nemainās līdz pat agrīnai Renesansei. Tad jaunieviestais perspektīvas skatījums ļauj vienotā telpā skatīt vairākas pasaules vienā ainā, tomēr laiks vēl gadsimtiem ilgi paliek mērīts atšķirīgi, nereti izslēdzot pat kompromisa meklējumus.

Plašais konferenču dalībnieku, ziņojumu autoru un apskatāmās tematikas loks ir pārlicinošs sava daudzveidībā un rosina klausītājus izvēlēties sev nozīmīgākos lasījumus, iepazīt līdz šim mazāk apspriestos jautājumus un piedalīties diskusijās par laiku, telpu un mums pašiem tajā.

Profesors, *Dr. geol.* Valdis Segliņš

2020. gada 15. februārī

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKĀS BIBLIOTĒKAS
STARPNOZARU PĒTNIECĪBA

STARPDISCIPLINĀRĀ PĒTNIECĪBA

LATVIJAS UNIVERSITĀTES AKADĒMISKAJĀ BIBLIOTĒKĀ

2017. gada 29. maijā ar LU Senāta lēmumu tika izveidots LU Akadēmiskās bibliotēkas Starpnozaru pētniecības centrs. Par centra vizuālo un konceptuālo identitāti ir izvēlēti trīs antīkās kultūras jēdzieni: *phronesis* (praktiska gudrība), *praxis* (teorijas īstenošana praktiskā darbībā), *paideia* (izglītība sabiedrības labā), tādējādi iezīmējot globālu un vēsturisku dimensiju no zināšanu rašanās sākuma līdz 21. gadsimtam. Rietumu zinātnes rašanās sākuma vērtības – gudrība, zināšanas un praktiskā darbība – 21. gadsimtā rezonē ar tādiem jēdzieniem kā kritiskā un inovatīva domāšana, uz rezultātu un sasniegumiem vērsta zināšanu industrija, zinātnes piensūms ekonomiskajai izaugsmei utt. Pēdējo gadu desmitu laikā zinātņu nozaru sazarosšanās un specializācija, no vienas puses, un kopīgu pētniecisko tēmu arvien jauna pieteikšana, no otras puses, nodrošina dinamiku un starpdisciplināritātes attīstību. Centra sadarbības partneri ir LU struktūrvienības, augstskolas un zinātniskās institūcijas Latvijā un ārpus tās. Sadarbības formas ir dažādas: konferences, diskusijas, zinātniskas publikācijas, kopīgi projekti. Lielu interesi ir raisījušas centra organizētās iepriekšējo gadu konferences.

2018. gada 9. martā LU 76. Starptautiskās zinātniskās konferences ietvaros sekcija “Saprašanās māksla” pulcēja vairāku Latvijas augstskolu pētniekus kopīgā diskusijā, kurā no vairākiem skata punktiem – bibliotēkas, filosofijas, valodas, kultūras, medicīnas un politikas – atšķirīgu nozaru un vairāku augstskolu pētnieki dalījās viedokļos par jautājumu: kā notiek saprašanās? Kā saprast vienu un to pašu lietu, ja zināšanas un pētnieciskie mērķi katrai nozarei ir atšķirīgi?

2019. – LU simtgades 77. Starptautiskās zinātniskās konferences ietvaros Starpnozaru pētniecības centrs rīkoja divu dienu starpdisciplināru konferenci “Grāmata. Zīme. Krāsa”: 26. martā “Atstātās zīmes grāmatās” – referāti un diskusijas par tām zīmēm un krāsām, kuras bibliotēkas, kolekcionāri, lasītāji atstāj grāmatās – indeksiem, autogrāfiem, ekslibriem, zīmogiem, pētnieku piezīmēm; 27. martā “Grāmata krāsās un zīmēs” – referāti un diskusija, kas saistās ar mākslu un runā par grāmatas vizualitāti, estētiku, skata ilustrāciju, burtu un ievākojuma nozīmi līdzās rakstītam tekstam.

2019. gada 10.–12. decembrī, sadarbībā ar LU Vēstures un Filozofijas fakultātēm tika rīkota triju dienu Starptautiska starpdisciplināra konference “Ļaut lietām būt! Edmundam Huserlam 160, Martinam Heidegeram 130”. Konference pulcēja zinātniekus no 15 valstīm Eiropā, Āzijā, Amerikā, lai filosofu atziņas skatītu dzīvības zinātņu, mākslas, vēstures, reliģijas un politikas kontekstā.

IZMĒRĪTAIS LAIKS UN TELPA

“Izmērītais laiks un telpa: kartes, kalendāri, mūzika, deja” ir 3. Starpdisciplinārā konference, kuru LU Akadēmiskās bibliotēkas Starpnozaru pētniecības centrs rīko ikgadējo LU Starptautisko Zinātnisko konferenču ietvaros. 2019. gada 13. martā LU Akadēmiskās bibliotēkas Konferenču zālē pulcējas ģeogrāfi, astronomi, mūziķi, filosofi, bibliotekāri, kultūras pētnieki un vēsturnieki, lai katrs no sava skata punkta paraudzītos uz “izmērīto telpu un laiku”. Kā izmērīto laiku un telpu attēlot uz papīra lapām vai datora ekrānos? Vai visās kartēs ir drošticamas references uz objektīvo realitāti, un vai visos kalendāros dienas un gadi ir mērāmi ar Zemes veikto orbītu ap Sauli? Kā laiks tiek mērīts mūzikā un dejā? Kādas laika un telpas stratas ir izmērītas skaņdarba notācijā? Kā rast saikni starp subjektīvo un objektīvo laiku, starp objektīvi izmērāmo trīsdimensiju telpu un subjektīvo telpuztveri?

Šie ir jautājumi, kas raisījuši interesi referātu autoriem un, cerams, tās klausītājiem. Paldies par sadarbību konferences satura veidošanā: *Mg. sci. soc.* Lindai Akmentiņai, *Dr. art.* Lolitai Fūrmanei, *Mg. soc.* Guntai Jaunmuktānei, *Dr. geol.* Aivaram Markotam, *Dr. phil.* Ivetai Nātriņai, *Dr. sc. ing.* Gunāram Silabriedim, *Mg. horeo.* Valdai Vidzemniecei, *Dr. paed., Mg. phys.* Ilgonim Vilkam, *Dr. philol.* Viesturam Zanderam; konferences sekciju vadītājiem: *Mg. soc.* Andai Jutai Zālītei, *Dr. h. c. philol.* Ventai Kocerei, *Dr. art.* Jānim Kudiņam; konferences materiālu dizaina izveidē un tekstu redakcijās, konferences organizēšanā LU Akadēmiskās bibliotēkas darbiniekiem: Vijai Francei, Vitai Aišpurei, Vizmai Pētersonei, Dacei Arkliņai, Valdim Mazulim.

Uz tikšanos un sadarbību nākamajās konferencēs!

Projekta un LU AB Starpnozaru pētniecības centra vadītāja
Dr. phil. Ineta Kivle

2019. gada martā

PROGRAMMA

IZMĒRĪTAIS LAIKS UN TELPA

KARTES, KALENDĀRI, MŪZIKA, DEJA

13. martā 11:00 – 16:00

Latvijas Universitātes 78. Starptautiskā zinātniskā konference

LU AKADĒMISKAJĀ BIBLIOTĒKĀ, RĪGĀ, RŪPNIECĪBAS IELĀ 10

PROGRAMMA

SĒDES VADĪTĀJA

Dr.phil., LU Akadēmiskās bibliotēkas Starprozaru pētniecības centra vadītāja, direktora vietniece

Ineta Kivle

10:30 – 11:00

REĢISTRĀCIJA

11:00 – 11:10

Dr. geol., prof., Prorektora eksakto un medicīnas zinātņu jomās p.i.

VALDIS SEGLIŅŠ

KARTES

Sekcijas vadītāja **Anda Juta Zālīte**

11:10 – 11:30

AIVARS MARKOTS

Kartes – ticamība un īstenība

11:30 – 11:50

GUNĀRS SILABRIEDIS

Senās kartes un plāni – Rīgas pilsētas vēsturiskās attīstības liecinieki

11:50 – 12:10

LINDA AKMENTIŅA

Kartes valoda

12:10 – 12:30

IVETA NĀTRIŅA

Utopijas koordinātes

12:30 – 12:50

ILGONIS VILKS

Debess ķermeņu "riņķa dancis" un laikmetu bagāža laika skaitīšanā

12:50 – 13:40

DISKUSIJA
KAFIJA

KALENDĀRI

Sekcijas vadītāja **Venta Kocere**

13:40 – 14:00

GUNTA JAUNMUKTĀNE

No kalendāru vēstures

14:00 – 14:20

VIESTURS ZANDERS

Ieskats latviešu trimdas kalendārniecībā (personības un tendences)

14:20 – 14:40

DISKUSIJA
KAFIJA

MŪZIKA, DEJA

Sekcijas vadītājs **Jānis Kudiņš**

14:40 – 15:00

LOLITA FŪRMANE

Laiktelpa Renesanses mūzikas kompozīcijā:
Florences Doma kupola iesvētīšanas piemērs

15:00 – 15:20

VALDA VIDZEMNIECE

Labanotācija – kustību analīzes un notācijas sistēma. Latviešu tautas deju notācijas projekts

15:20 – 15:40

NETA KIVLE

Mūzikas laiktelpa – filosofisks skatījums

15:40 – 16:00

DISKUSIJA
NOSLĒGUMS

AUTORI

AUTORI

Linda Akmentiņa – *Mg. sc. soc.*, Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas un Baltijas centra Karšu lasītavas vadītāja. Kontakti: linda.akmentina@lnb.lv

Lolita Fūrmane – *Dr. art.*, Jāzeps Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas profesore. Kontakti: lolita.furmane@jvlma.lv

Gunta Jaunmuktāne – *Mg. soc.*, LU Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēkas vadītāja. Kontakti: gunta.jaunmuktane@lu.lv

Ineta Kivle – *Dr. phil.*, LU Akadēmiskās bibliotēkas direktora vietniece un vadošā pētniece, Starpnozaru pētniecības centra vadītāja. Kontakti: ineta.kivle@lu.lv

Venta Kocere – *Dr. h. c. philol.*, LU Akadēmiskās bibliotēkas direktore. Kontakti: venta.kocere@lu.lv

Jānis Kudiņš – *Dr. art.*, Jāzeps Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas profesors. Kontakti: janis.kudins@jvlma.lv

Aivars Markots – *Dr. geol.*, LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes Ģeomorfoloģijas un ģeomātikas katedras vadītājs, docents. Kontakti: Aivars.Markots@lu.lv

Iveta Nātriņa – *Dr. phil.*, Jāzeps Mediņa Rīgas Mūzikas vidusskolas pedagoģe. Kontakti: iveta_natrina@hotmail.com

Gunārs Silabriedis – *Dr. sc. ing.*, LU Ģeodēzijas un ģeoinformātikas institūta direktors. Kontakti: Gunars.Silabriedis@lu.lv

Valda Vidzemniece – *Mg. horeo.*, Jāzeps Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas Horeogrāfijas katedras docente. Kontakti: valda.vidzemniece@gmail.com

Iļgonis Vilks – *Dr. paed., Mg. phys.*, LU Astronomijas institūta pētnieks, LU Muzeja eksperts. Kontakti: ilgonis.vilks@lu.lv

Viesturs Zanders – *Dr. philol.*, Latvijas Nacionālās bibliotēkas vadošais pētnieks, LU profesors. Kontakti: viesturs.zanders@lnb.lv

“Ja mēs varētu simulācijas visskaistākajai alegorijai izmantot Borhesa sižetu, kurā impērijas kartogrāfi zīmē tik detalizētu karti, ka tā beigu beigās precīzi nokļāj visu teritoriju...”

Žans Bodrijārs

KARTES

Aivars Markots

Kartes – ticamība un īstenība

Kartes – brīnišķīgs līdzeklis, lai izzinātu un orientētos pasaulē, ģeogrāfiskajā vidē un varētu pieņemt lēmumus visdažādākajās darbības sfērās un dzīves gadījumos.

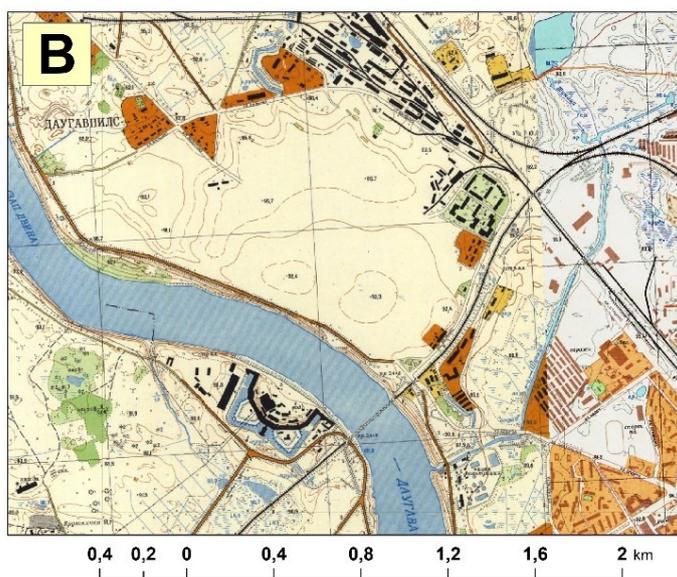
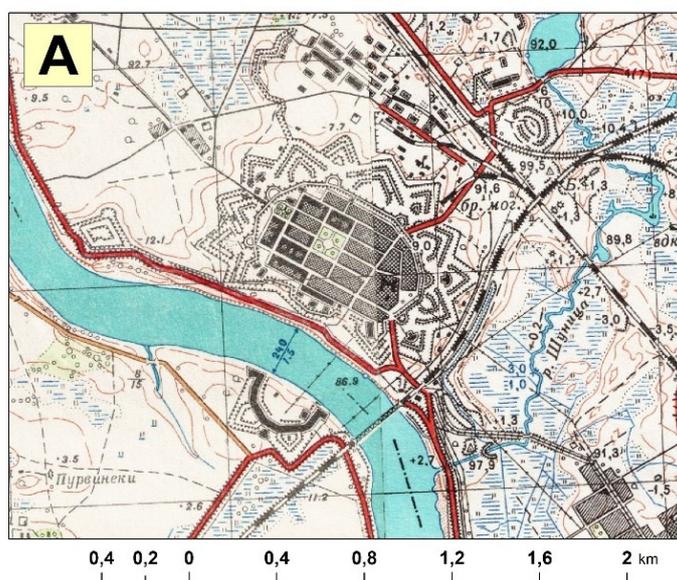
Cilvēki no kartēm iegūst informāciju visdažādākajām vajadzībām. Ne vienmēr tā ir pietiekami pieejama, ne vienmēr pietiekami precīza vai aktuāla. Daudzi karšu lietotāji un pētnieki joprojām uzdod daudz jautājumus, kas sākas ar:

- kur? (kur atrodas vai kur var iegūt informāciju par objektu atrašanās);
- kāpēc? (kāpēc objekts attēlots citā vietā vai nav attēlots vispār?).

Tāpēc jāpieņem skaudrā patiesība, ka ne vienmēr kartēm var ticēt pilnībā. Kā galvenie iemesli minami:

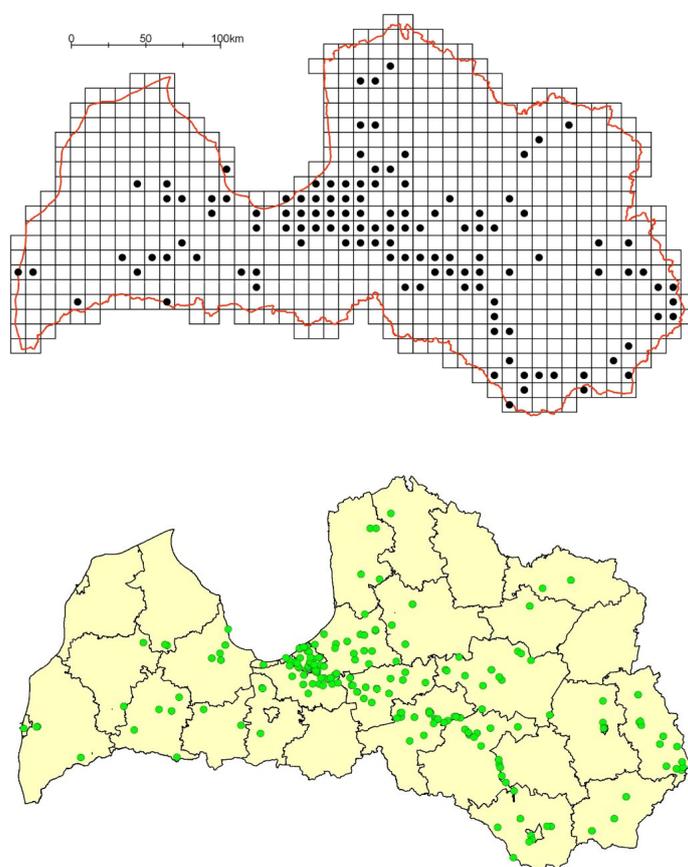
- ne vienmēr sastādītājam ir pieejama pietiekami aktuāla informācija, jo objekti var ātri uzrasties un ātri pazust;
- lai apzināti slēptu informāciju, visbiežāk – no iedomātiem ienaidniekiem (skat. 1. att.) un arī iedzīvotājiem;
- ne vienmēr tiek veikta teritorijas uzmērīšana, bet izmantoti aerofotografēšanas materiāli;
- ne vienmēr var visu vajadzīgo salikt uz kartes (kartes mēroga nosacījumi);
- lai aizsargātu no iznīcināšanas, piemēram, īpaši aizsargājamu dzīvnieku vai augu sugu atradnes, u.c. (skat. 2. att.);
- teritorijas nepietiekamas izpētes dēļ (īpaši attiecas uz tematiskajām kartēm);
- kartēs iezīmēti nepabeigti vai nerealizēti projekti utt.

Kartes lietotājam ir svarīgi, cik ticami tiek parādīta viņu interesējošā realitāte, cik labi ir atsegtas raksturojamo parādību raksturīgās pazīmes un iezīmes, kā uzrādīta to savstarpējā saistība un korelācija.

1.att. Daugavpils pilsētas daļa ar cietokšņa teritoriju padomju laika topogrāfiskajās kartēs: A – 1952. g. situācija, karte M 1:25 000; B – 1976. g. situācija, karte M 1:10 000. Karšu fragmenti no LU karšu pārlūka

Joprojām daudzās valstīs, t.sk. Krievijā, pastāv tā saucamā teritorijas slepenība, nevis objektu slepenība, kā tas pārsvarā ir Rietumvalstīs. Vienā gadījumā detālas kartes ir valsts noslēpums un kartes iedzīvotājiem grūti pieejamas, otrā gadījumā – plaši pieejamās kartēs var nebūt attēloti vai ir nepietiekami attēloti objekti, kam ir slepenības statuss.

2. att. Dižpērkones *Bunias orientalis* L. izvietojums visā Latvijā: A – izplatības karte 10 x 10 km kvadrātu tīklā, B – atradņu izvietojums teritorijā (sagatavots no publicētajiem atradņu koordinātu datiem) un kādreizējo rajonu robežas (A. Priede, M. Laiviņš, 2007. g.)

Arvien vairāk ikdienas dzīvē ienāk tālzpētes materiāli: aerofotoainas un satelītu zņēmumi. Kā pazīstamākie piemēri minami *Google Earth* visai Zemei vai Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras (LĢIA) sagatavotie un pieejamie Karšu pārlūks un Vietvārdu datubāze. Zinoši lietotāji arvien vairāk pieprasa, lai dati būtu izmantojami ar Ģeogrāfiskajām informācijas sistēmām (ĢIS) kā aplikāli (servisu), ar iespēju pieslēgties datu turētāju datu bāzēm vai lejupielādēt datus tālākai izmantošanai.

Latvijas teritorijas analogās kartes pietiekami detāli parāda vismaz 100 gadu garumā Latvijas dabas un cilvēka saimnieciskās darbības rezultātus, izmaiņas vidē un ļauj izsekot pārmaiņām. Neskatoties uz tām kartogrāfiskā materiāla ticamības problēmām, kas minētas iepriekš, Latvija var lepoties ar nodrošinājumu pētniecībai, tik vien kā jāturpina apzināt šīs vērtības un digitalizētas nodot plašākai sabiedrībai.

Latvija arvien vairāk iesaistās Eiropas Savienības iniciētajā atvērto datu politikas īstenošanā, un, piemēram, LĢIA jau pašlaik ļauj lejupielādēt lāzerskenēšanas datu failus *.las formātā un 6. cikla ortofotokaršu salikumu failus. Arī citas iestādes iesaistās šajā procesā un piedāvā savus brīvpieejas datus. Tas dod iespēju interesentiem pētīt interesējošo teritoriju un pilnveidot prasmes datu apstrādē, tādējādi veicinot kopējo digitālo prasmju attīstību telpisko datu izmantošanā.

Gunārs Silabriedis

Senās kartes un plāni – Rīgas pilsētas vēsturiskās attīstības liecinieki

Teika stāsta, ka Rīga nogrimis Daugavas dzelmē, ja rīdzinieki atzīs, ka Rīga ir gatava. Rīgas pirmsākumi meklējami pussalā, kura veidojusies Rīgas upes ielokā Daugavas labajā krastā.

Rīgas pilsētas vēsturiskās kartes sniedz priekšstatu par to, kādu ceļu nogājusi Rīga savā attīstībā, kā tā izaugusi no viduslaiku pilsētas, apjotas ar mūriem un vaļņiem, par Eiropas lielpilsētu, Latvijas Republikas galvaspilsētu. Vēl samērā nesenā 800 gadu pilsētas jubileja atklāja tās vēsturisko diženumu, kur pēdējie 140 gadi ir tie nozīmīgākie, kas atspoguļo pilsētas izaugsmi, saimnieciskās dzīves un kultūras uzplaukumu. Pilsētas plānus, kartes un attīstības shēmas veidoja mērnieki sadarbībā ar arhitektiem un būvinžinieriem.

Vēstures dokumenti liecina, ka ienākumi no pilsētas zemes īpašumiem ierakstīti grāmatās un mantojumu grāmata zemes īpašumu ierakstiem pastāvējusi jau kopš 1350. gada. Zemesgrāmata (*Landbuch*) izveidota no 1438. gada.

Pirmie materiāli, kurus var skaitīt par Rīgas uzmērīšanas sākumu, ir ārsta Franciska Murera darbi. Viņš dzīvoja Rīgā kopš 1640. gada un uzņēmās pilsētas inženiera pienākumus, 1650. gadā sastādot pirmo karti. Šai pašā laikā ir arī sastādīts pirmais priekšpilsētas izbūves projekts, ko apstiprinājis Gustavs Horns.

Liela vēsturiska vērtība ir tiem pilsētas plāniem, kas sastādīti pirms pilsētas vaļņu nojaukšanas 19. gadsimta 50. gadu beigās. Rīgas pilsētas vaļņi gan aizsargāja pilsētu 6,5 gadsimtus ilgajā laika posmā, gan arī sāka stipri traucēt pilsētas izaugsmi šā perioda beigās.

Pirmo plašāko Rīgas pilsētas teritorijas uzmērīšanu veica 1858. gadā, vēl pirms nocietinājumu vaļņu nojaukšanas, pilsētas inženiera Katarovska vadībā. Uzmērīšanas rezultātā tika sastādīts plāns mērogā 1:600. Tā kā šī plāna sastādīšanai tika izmantoti dažādi zemes gabalu agrākie uzmērījumi, iegūtā plāna precizitāte nebija augsta. Izmantojot šo plānu, pilsētas teritorija tika sadalīta atsevišķās grupās un tās sadalītas gruntīs. Šāds Rīgas pilsētas kadastra teritoriālais iedalījums ir saglabājies arī mūsdienās

1880. gadā Rīgas pilsētas būvvalde nodibina speciālu komisiju jaunu pilsētas uzmērīšanas darbu vadīšanai. Uzmērīšanas darbos tiek iesaistīti Rīgas Politehniskās skolas (ar 1896. gadu Rīgas Politehniskais institūts) ģeodēzijas pasniedzēji prof. Aleksandrs Beks un Heinrihs Malhers. Plānu sastādīšanai izveido speciālu kantori inženiera Nikolaja Ozmidova vadībā. Pavisam 1880.–1882. gadā tika uzmērīta un planšetēs attēlota 5200 ha liela teritorija. Uz šī kartogrāfiskā materiāla tika izstrādāts jaunais pilsētas attīstības plāns. Pilsētas mērnies Rihards Štegmanis un pilsētas virsinženieris Ādolfs Agte nāca klajā ar īpašu apbūves plāna programmu, kurā faktiski bija formulēti visi mūsdienu pilsētībūvniecības pamatprincipi. Vēlāk, 20. gadsimta 30. gados, tie guva tālāku virzību LU docenta Arnolda Lamzes Rīgas ģenerālā plāna izstrādē.

Par ģeodēziskās augstumu sistēmas pamatu pieņēma vidējo Baltijas jūras līmeni pie Kronštates, kas cariskās Krievijas laikā tika reģistrēts jau kopš 1840. gada.

Nākošie Rīgas pilsētas uzmērīšanas darbi tika veikti laika posmā no 1903. līdz 1909. gadam pilsētas mērnies R. Štegmaņa vadībā. Tika atjaunots pilsētas uzmērīšanas ģeodēziskais atbalsta tīkls un atjaunoti topogrāfisko plānu materiāli.

Ar 1924. gadu Latvijas Republikas Zemkopības ministrija uzsāk Rīgas pilsētas administratīvās robežās esošo valsts fonda zemju uzmērīšanu. Ar 1930. gadu uzsākti visas teritorijas uzmērīšanas darbi mērogā 1:500. Vēlāk tiek arī sastādīti pilsētas plāni mērogos 1:2000, 1:5000 un 1:10000.

Pēc Otrā pasaules kara, 1944. gada 18. decembrī, atjauno pilsētas ģeodēzisko dienestu. Tā galvenais uzdevums ir veikt pilsētas teritorijā topogrāfiskos uzmērīšanas darbus un uzturēt kārtībā esošos ģeodēziskos atbalsta tīklus. Sākot ar 1965. gadu Rīgas pilsētā tiek ieviesta vietējā koordinātu sistēma un visi mērīšanas rezultāti attēloti uz jaunām 1:500 mēroga planšetēm.

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā izvirzījās jaunas prasības ģeodēzijas un kartogrāfijas attīstībai Rīgas pilsētā. Nodibinoties pašvaldības kapitālsabiedrībai "Rīgas ĢeoMetr" notiek pāreja uz kartogrāfiskā materiāla uzturēšanu digitālā formā, izveidots Rīgas pilsētas ģeodēzisko Globālās navigācijas satelītu sistēmas staciju atbalsta tīkls "EUPOS-RIGA". "Rīgas ĢeoMetra" izstrādāti jaunākie digitālie plāni un kartes, kuri pēc kapitālsabiedrības likvidācijas (funkcijas pārņēmis Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments) tiek

Linda Akmentiņa

Kartes valoda

Katram no mums ikdienā nākas saskarties ar jautājumiem, kuru atbildes rodas, pētot kartes. Laba karte satur ļoti daudz vērtīgas informācijas, ja vien saprot, kā to lasīt. Ne velti karte tiek dēvēta par otru vērtīgāko papīru pēc naudas zīmes vai par ģeogrāfijas otru valodu.

Ģeogrāfiskā karte fiksē objektu un parādību izplatību laikā un telpā cilvēkam viegli uztveramā formā. Pieņemumu sistēmu, kurā objektu un parādību raksturojumu attēlo ar simbolu, tēlu un krāsu palīdzību, sauc par kartes valodu. Lasīšanas māksla apgūstama, iepazīstot burtus un saprotot vārdus, savukārt kartes lasīšanai nepieciešams saprast tajā zīmētās līnijas un figūras. Patiesībā kartes lasīšanā nav nekādu noslēpumu – viss ir ļoti loģiski, jo viss, kas attēlots uz kartes, kaut ko nozīmē.

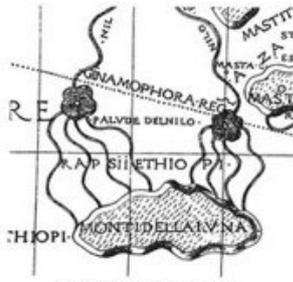
Gandrīz visas kartes sastāv no četriem pamatelementiem, no kuriem trīs ir grafiski un viens aprakstošs. Šie trīs grafiskie elementi, kas dažādās proporcijās parādās kartēs ir punkti, līnijas un laukumi. Visas reālās pasaules pazīmes var atveidot kā simbolus, izmantojot šo trīs grafisko pamatelementu kombinācijas, tos variējot pēc izmēra, krāsas un formas. Kartes simboli ir kartes valodas nesēji, un karšu lasītājam šie simboli jāspēj pēc iespējas īsākā laikā atšifrēt un interpretēt. Kaut arī šīs grafiskās lineārās iezīmes (upes, ceļi u.tml.) kartē tiek attēlotas kā līnijas – neatkarīgi no tās mēroga, citas funkcijas var parādīt kā punktus vai apgabalus, atkarībā no tā, cik detalizētu kartēšanu ļauj mērogs. Tāpēc pilsēta liela mēroga kartē tiek parādīta kā apgabals (iespējams, ar tajā esošām punktu un līniju pazīmēm), bet kā punkts maza mēroga kartē. Ceturtais elements ir teksts. Visi četri elementi var tikt kombinēti dažādos veidos.

Teorētiskie pētījumi par kartogrāfisko valodu dažādos aspektos plaši tika veikti 20. gadsimta 60.–70. gados. Pazīstamākie autori ir Žaks Bertīns (*Jacques Bertin*, 1918–2010) un Džons Stenlijs Kīts (*John Stanley Keates*, 1925–1999), kuri kartogrāfisko valodu aprakstīja, izmantojot grafiskos mainīgos – krāsu, izmērus, lielumu un formu. Bertīna modelis plaši izmantots un interpretēts arī mūsdienās.

Pētījumā sniegti tipiskāko karšu valodas piemēri no senajām līdz mūsdienu kartēm, no mākslas līdz vienkāršotai kartes valodai.

12th century Ms.

Ptolemy, Florence, 1478

Ptolemy, Rome, 1490

Ptolemy, Strasburg, 1513

Ortelius, 1570

Mercator, 1595

Speed, 1611

Blaeu, 1654

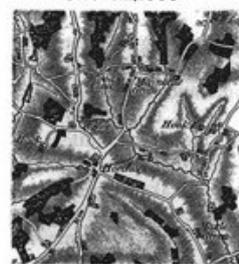
Coronelli, 1693

Popple, 1733

Chapman and Andre, 1777

Ordnance Survey, 1813

Kalnu apzīmējumi dažādu gadsimtu kartēs

1:5,000

1:10,000

1:25,000

1:50,000

1:100,000

1:250,000

1:500,000

1:1,000,000

Kartes abstrakcija. Smiltenes piemērs. [LĢIA karšu pārliks]

	punkts	līnija	laukums
forma			
izmērs			
virziens			
nokrāsa (krāsa, tonis)			
vērtība (gaišs, tumšs)			
faktūra, tekstūra			

Kartes simbolu vizuālās mainīgās vērtības (pēc Bertina 1983)

Punkts + līnija + laukums + teksts = topogrāfiskā karte
[Oxford Student Atlas, 2002]

Iveta Nātriņa

Utopijas koordinātes

Akadēmiskajā folklorā zināms izteiciens: cilvēkam nav grūti pieņemt jauno, bet gan atteikties no vecā. Tas daļēji skaidro vienu no utopijas funkcijām – sagatavot cilvēku jaunā uztverei, sniegt iespēju izspēlēt cīņāmību un pārvarēt robežas.

Tekstam ir raksturīgi savi teksta telpas organizācijas noteikumi. Šie noteikumi, lai arī ir savstarpēji atšķirīgi, nekad neizjauc kopīgo pasaules redzējuma topoloģiju. Doma ir topoloģiska, jo tai ir sava vieta un bez šīs vietas tā nav iedomājama. Lasot Platona vai Tomasa Mora darbus, var rasties dibināta interese par to, kā tiek izkārtots vēstījums par utopisko vietu un kur tā būtu meklējama. Taču tie ir atšķirīgas sakārtas vaicājumi – tos “baro” atšķirīgi utopiskās enerģijas veidi: profānais un teorētiskais utopisms.

Jauno laiku utopijai kā racionālas konstrukcijas modelim ir raksturīga sava “iekšējā”, domas arhitektonika, ko lielā mērā noteica Platona *politeia*, paraugs. Piemēram, gan Tomasa Mora “Utopijā”, gan Frānsisa Bēkona “Jaunajā Atlantīdā” ekspozīcija aizsākas ar kāda pieredzējuša jūrnieka stāstu par piedzīvojumiem uz līdz šim nezināmas, tālas salas, īpašā vietā, kur valda labie tikumi un dzīvei ir cita, izcilāka kvalitāte nekā sava laikmeta sabiedrībā. Telpas utopijas apraksta nevis nākotnes sabiedrības, bet paralēli eksistējošas kaut kur uz Zemes. Tām piemīt vairāk vai mazāk precīzas koordinātes vai norādes uz vietu.

Pats jēdziens utopija – T. Mora izcilais jaunveidojums – ietver sevī divas sākotnējās nozīmes (gan vieta, gan labā vieta), kas tieši norāda uz vietu, kurai nav zināmas koordinātes ģeogrāfiskā nozīmē.

Mēs varam viegli atrast apliecinājumus tam, ka cilvēkam visos laikos ir raksturīgi būt neapmierinātam ar esošo, ar savas eksistences kvalitāti, tāpat arī meklēt alternatīvas, lūkojoties pēc vietām, kas ir meklēšanas vērtas.

Viens no spilgtākajiem utopiskā diskursa fenomeniem ir Atlantīdas sala, ko apraksta Platons savos dialogos “Tīmajs” un “Kritijs” un ko var uzskatīt par protoutopiju, par diskursīvo izteikumu, kam bija un joprojām ir apbrīnojama inspirējoša loma Rietumu kultūrā. Tās ģeogrāfiskā novietojuma meklējumi ir guvuši ne tikai teorētiskas, bet arī praktiskas izpausmes.

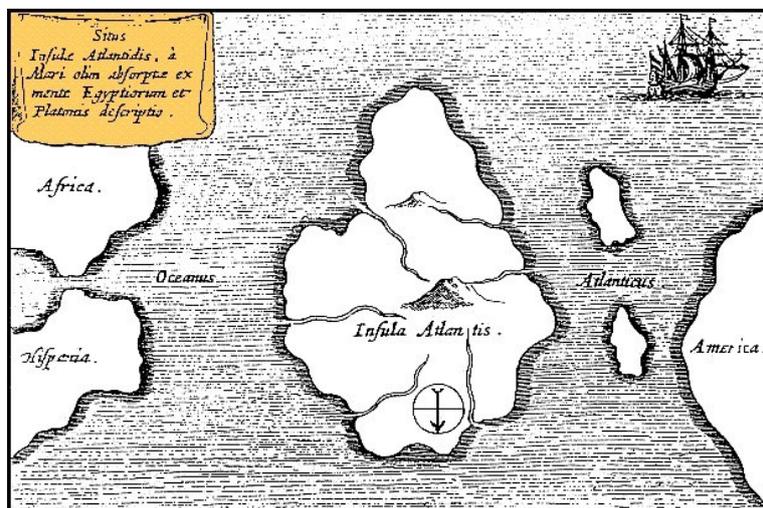
Tieši jauno laiku kultūras diskursā dzimst telpas utopijas žanrs un notiek izteikts pavērsiens uz dažādu utopisko salu, nošķirtu un pazaudētu teritoriju aktīvu meklēšanu. Tas ir saistīts ar būtiskām izmaiņām kultūrā, kas rada impulsu atklāt jaunas pasaules, iekļaujot mītiski utopiskās konstrukcijas gaidu horizontā (Reinhardts Kozeleks). Piemēram, 1595.

gadā zināmais Antverpenes kartogrāfs Abrahams Ortelius ir radījis T. Mora romānā attēlotās Utopijas karti (tiesa gan bez koordinātēm). Cits piemērs, kas uzrāda izmaiņas utopiskajā diskursā – Eldorādo jeb Zelta pilsētas tēma. Zelta pilsēta ir iezīmēta gan Ptolemaja *Aurea Regio* aprakstā, kas, pēc viņa domām, atrodas Indijā, Ganges otrajā pusē, gan “Periplus Maris Eritraei” tekstā, kur jau mūsu ēras 1. gadsimtā ir aprakstīta *Chryse* (Indoķīna) kā Zelta zeme, kā sala okeānā pašos apdzīvotās pasaules galējos austrumos, kuras vidienē atrodas pilsēta no zelta – Tīna. Taču tikai pēc Kolumba lielā atklājuma 1492. gadā Eldorādo meklējumi pārtop mērķtiecīgos spāņu kolonizācijas projektos Patagonijā.

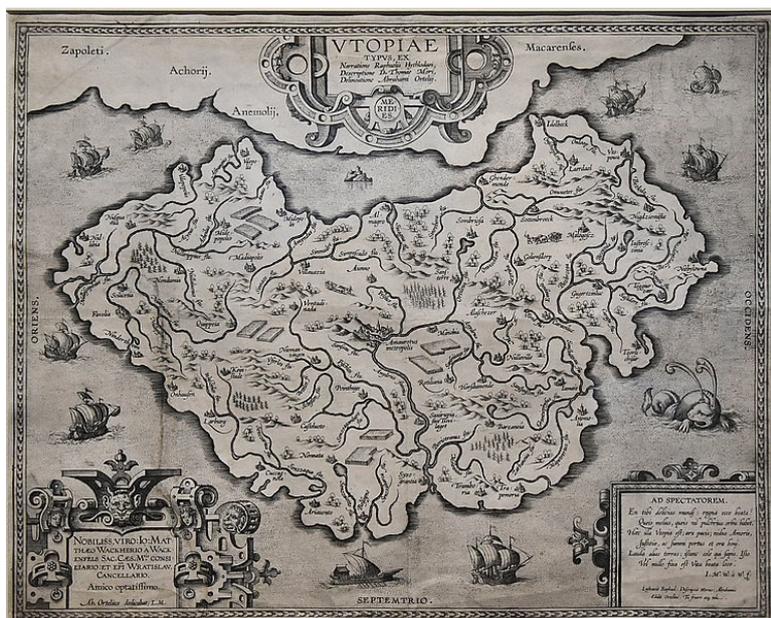
Jaunās pasaules apgūšanas kontekstā liela nozīme ir bijusi Jaunās Jeruzalemes (Bensalema no F. Bēkona “Jaunās Atlantīdas”) utopijai, kas jaunajos laikos tika realizēta arī kā Pilsēta kalnā (*City upon a Hill*) Ziemeļamerikā.

Vēl viens pagātnes utopiskais sižets ar būtisku ietekmi atšķirīgos kultūras kontekstos ir stāsts par Priestera Jāņa valstību, ko krustneši izmantoja kā argumentu krusta karu atbalstam.

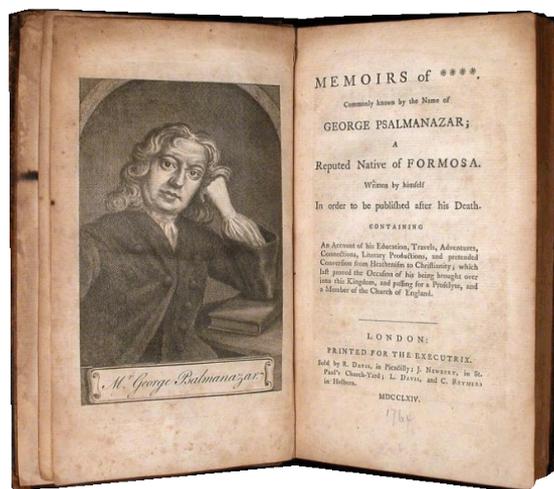
Par telpas utopiju sarkastisko noslēgumu, manuprāt, ir uzskatāma Džordža Psalmanazāra viltus utopija Formosa (18. gadsimts), kas, atbilstoši visiem viltus

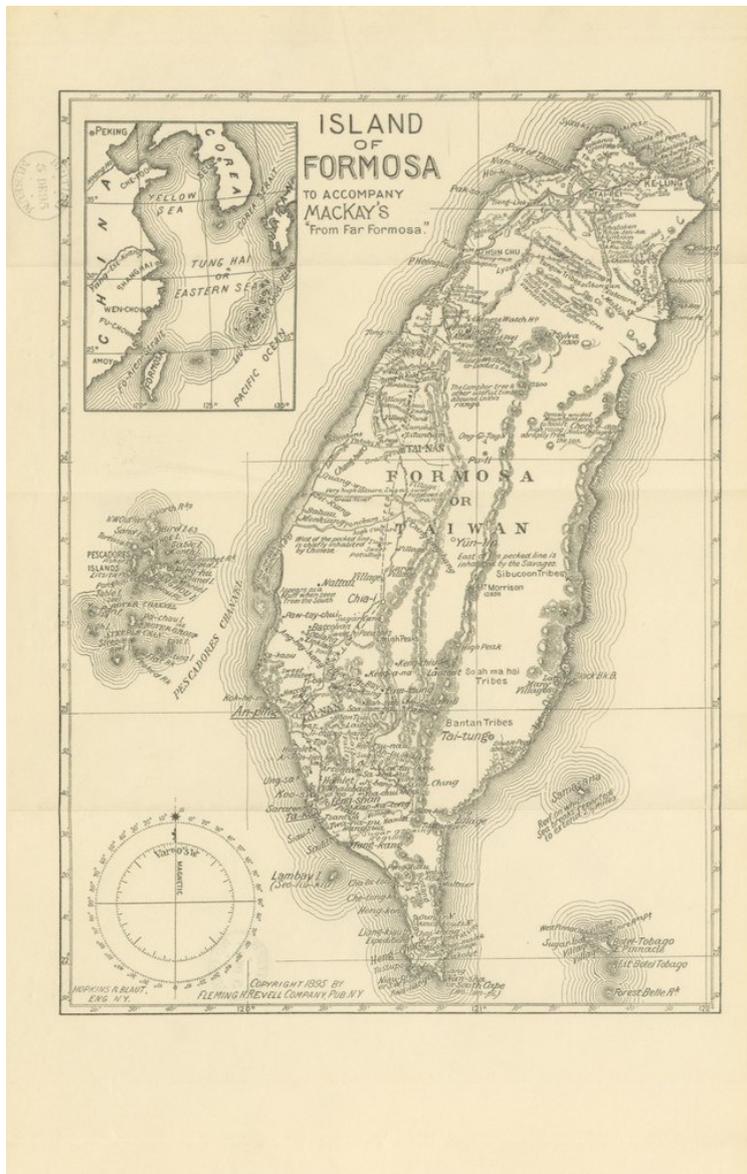
1. att. Atlantīda Atlantijas okeāna vidū 1669. gadā Amsterdamā iespiestā kartē (autors A. Kiršers)

2. att. T. Mora Utopijas karte, ko izveidojis Antverpenes kartogrāfs A. Ortelius 1595. gadā

3. att. D. Psalmanazāra grāmata

4. att. D. Psalmanazāra viltus utopijas Formosas salas karte

Ilgonis Vilks

Debess ķermeņu “riņķa dancis” un laikmetu bagāža laika skaitīšanā

Ja citus mērus sen jau izdevies standartizēt, tad laika skaitīšanā turamies pie gadsimtiem vai pat gadu tūkstošiem veciem principiem. Ciktāl to nosaka debess ķermeņu kustības ritmi, un cik lielā mērā – tradīcijas?

Mūsu ikdienas dzīves ritmu nosaka dienas un nakts maiņa jeb, citiem vārdiem sakot, Zemes rotācija. Zeme veic vienu apgriezīgu attiecībā pret Sauli vienā diennaktī jeb 24 stundās. Vienas diennakts garums ir 86 400 sekundes. Šis periods ir gana stabils, lai to varētu izmantot laika skaitīšanai. Arī garāku laika periodu skaitīšanas (mēneša, gada) pamatā ir debess ķermeņu kustības cikli. Tiesa, dabas ritmi nav ērti izmantojami kalendāra izveidošanai, taču tradīcijām laika skaitīšanā vēl arvien ir ļoti liela nozīme.

Kāpēc diennaktī ir 24 stundas? Senajā Ēģiptē laika skaitīšanai lietoja divpadsmitnieku sistēmu. Naktī novēroja zvaigznes un, saistot šos mērījumus ar zvaigžņu redzamības izmaiņām gada laikā, nakti iedalīja 12 stundās. Pēc tam arī dienu, izmantojot saules pulksteņus, iedalīja 12 stundās. Gada gaitā stundas garums nedaudz mainījās, bet vienāda garuma stundas kļuva vajadzīgas tad, kad parādījās mehāniskie pulksteņi.

Kāpēc nedēļā ir septiņas dienas? Nedēļa ir aptuveni vienāda ar Mēness fāžu maiņas perioda ceturtdaļu. Septiņas nedēļas dienas atbilst senatnē zināmajiem septiņiem kustīgajiem spīdekļiem (Saulē, Mēness, Merkurs, Venēra, Marss, Jupiters, Saturns).

Kāpēc mēnesi sauc par mēnesi? Vienkāršota atbilde: tāpēc, ka četras galvenās Mēness fāzes nomainās aptuveni viena mēneša laikā. Katrai fāzei (jaunmēness, pirmais ceturksnis, pilnmēness, pēdējais ceturksnis) atbilst viena nedēļa.

Vidējais Mēness fāžu maiņas periods nav apaļš skaitlis (29,5306 diennaktis), tāpēc senajās civilizācijās bija izdomāti noteikti principi mēnešu un gadu skaitīšanas saskaņošanai. Vienkāršākajā variantā vienā mēnesī skaitīja 30 dienas,

nākamajā – 29 dienas. Divpadsmit Mēness fāžu maiņas periodos (mēnešos) ir 354 dienas, līdz pilnam gadam pietrūkst 11 dienas. Tāpēc reizumis gadam pielika 13. mēnesi. Sarežģītākā variantā ņēma vērā faktu, ka 235 Mēness fāžu maiņas periodu ilgums ir gandrīz precīzi 6940 diennaktis, un tas atbilst 19 gadiem. Mūsdienās Rietumu pasaulē gadā skaita 12 mēnešus un neņem vērā, ka notiek Mēness fāžu nobīde pa mēnešiem.

Kāpēc gadā ir 365 vai 366 dienas? Gads (precīzāk, tropiskais gads) ir laika periods, kurā Zeme vienreiz apriņķo Sauli (precīzāk, Saule atgriežas tajā pašā debess sfēras punktā). Gada garums ir 365,2422 diennaktis. Arī šī cikla garums nav parocīgs kalendāra izveidošanai. Primitīvajos Saules kalendāros gada garums bija 360 (365) diennaktis. Kad izveidoja Jūlija kalendāru (vecais stils), reizi četros gados iesprauda vienu papildu dienu, tad gada vidējais garums bija 365,2500 diennaktis. Gregora kalendārā (jaunais stils) veica dienu skaita samazināšanu par trim dienām 400 gados (1700., 1800., 1900. gads nebija garie gadi). Pašlaik gada vidējais garums ir 365,2425 diennaktis, kas ir ļoti tuvu faktiskajam.

Kāpēc februārī ir tikai 28 dienas? Senāk Romā kalendāra gads beidzās ar februāri, tāpēc februāris ir īsāks mēnesis. 45. gadā p.m.ē. ieviesa Jūlija kalendāru – pārgāja uz gada sākumu 1. janvārī, mēneši ieguva tagadējo garumu un katru ceturto gadu februārim pielika vienu dienu. Pēc Jūlija Cēzara nāves kvintili pārdēvēja par jūliju, bet sekstili par augustu pārdēvēja vēl imperatora Augusta valdīšanas laikā.

Kāpēc pulksteņu rādītāji griežas “pa saulei”? Tāpēc, ka tā griežas saules pulksteņa rādītāja mestā ēnā.

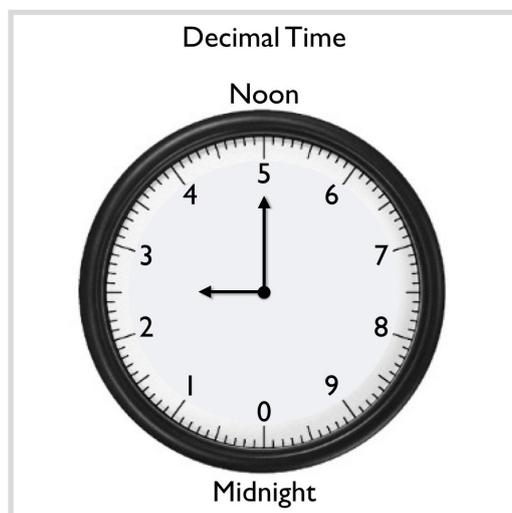
Kāpēc minūtē ir 60 sekundes un stundā – 60 minūtes? Pulksteņu minūšu rādītāji parādījās 15. gadsimtā. Stundas dalījums 60 minūtēs un minūtes dalījums 60 sekundēs, ko piedāvāja Sakrobosko un Al Biruni, nāk no Senās Babilonijas sešdesmitnieku skaitīšanas sistēmas. Riņķi Babilonijā dalīja 360 loka grādos, lai aprakstītu Saules kustību pie debess sfēras gada laikā. Sekunžu rādītāji izplatījās aptuveni divus gadsimtus vēlāk. Vārds “minūte” cēlies no latīņu pars minuta prima (pirmā ļoti mazā daļa), vārds “sekunde” cēlies no latīņu pars minuta secunda (otra ļoti mazā daļa).

Kāpēc stundā nav 100 minūtes? Franču revolūcijas laikā īsu brīdi no 1794. gada septembra līdz 1795. gada aprīlim lietoja decimālo laiku, skaitot diennaktī 10 stundas, stundā 100 minūtes un minūtē 100 sekundes. Tātad, diennaktī bija $10 \times 100 \times 100 = 100\,000$ sekundes. Tradicionālajā laika skaitīšanā diennaktī ir $24 \times 60 \times 60 = 84\,600$ sekundes.

Kā redzams, laika skaitīšanā nākas rēķināties ar raibu “gadsimtu bagāžu”.

3. att. Romiešu saules pulkstenis. Avots: Ad Meskens, CC BY-SA 3.0

4. att. Decimālā laika pulkstenis rāda plkst. 2:50, kas atbilst plkst. 6:00 no rīta.
Avots: Kcida 10, CC BY-SA 3.0

“Kas Kalendāri tak ir mums, latviešiem, viena no visnepieciešamākām grāmatām, kas, tāpat kā Bībele un Dziesmu grāmata, netrūkst nevienā mājā.”

Jānis Miņiņš.

KALENDĀRI

Gunta Jaunmuktāne

No kalendāru vēstures

“Kalendāri tak ir mums, latviešiem, viena no visnepieciešamākām grāmatām, kas, tāpat kā Bībele un Dziesmu grāmata, netrūkst nevienā mājā,” – tā savulaik rakstīja Jānis Misiņš.

Kopš 7. gadsimta pirms mūsu ēras romieši izmantoja 10 mēnešu kalendāru. Gads sākās martā, un pirmo mēnesi sauca *Martius*, otro – *Aprilis* utt. 6. gadsimtā pirms mūsu ēras klāt pielika vēl 2 mēnešus: vienpadsmitais bija *Januarius*, divpadsmitais – *Februarius*. Līdz 1. gadsimta vidum pirms mūsu ēras kalendārs bija atpalicis par 80 dienām. Reformāciju veica grupa Aleksandrijas astronomu ar Sozigenu priekšgalā, un Jūlija kalendāru ieviesa Romas valsts darbinieks, karavadonis un rakstnieks Gajs Jūlijs Cēzars. Par pirmo mēnesi noteica janvāri – laiku, kad ievēlēja amatpersonas.

Viduslaikos kalendārus nesastādīja vienam gadam, tie bija tā saucamie pastāvīgie kalendāri, domāti ilgam laikam, kuros tikai vajadzēja ar kādu no burtiem A, B, C, D, E, F, G atzīmēt esošā gada svētdienu un svinamās dienas.

Arī vecākais Rīgas kalendārs, 14. gadsimta “*Missale Rigense*”, ir pastāvīgais kalendārs, kurā mēneša sadalījumi vēl pēc Romas kalendāra – līdz nonām, idām, kalendām.

Pieminami arī LU Akadēmiskās bibliotēkas 15. gadsimta rokrakstu kalendāri “*Breviarium*” un īpaši greznā “*Stundu grāmata*”, kas rakstīta Ziemeļfrancijā.

No pirmajiem iespiestajiem kalendāriem, kas domāti vienam noteiktam gadam, bibliotēkas fondos atrodas kāds fragments no 1504. gada. Tas ir iespiests uz vienas lapas, bet vairs nav tikai pastāvīgā kalendāra papildinājums, bet ir pilnīgs kalendārs, kurā bez svēto vārdiem katrai dienai ir atzīmēts arī zvaigznājs, kurā atrodas saule, un arī astroloģiskās zīmes.

Pirmo pastāvīgo Rīgas kalendāru 1554. gadam sastādīja Rīgas arhibīskapa ārsts Tarkvīnijs Šnellenborgs, bet tas nav saglabājies. Taču saglabājies ir cita Rīgas ārsta un astrologa Zaharija Stopija sastādītais un Kēnigsbergā izdots “*Schreibcalender auf das Jahr 1565*”.

Pirmais Rīgā drukātais kalendārs ar pirmo Rīgā iespiesto pilsētas skatu ir astrologa Johana Nikolaja Arborija sastādītais un Nikolausa Mollīna izdotais kalendārs 1590. gadam "Schryff Calender". Saglabājušās 4 bojātas lapas, kas atrastas kādas grāmatas vāka iesējumā.

Latviskos mēnešu nosaukumus blakus latīniskajiem pirmo reizi dod Kurzemes superintendants Pauls Eihorns savā darbā "Historia Lettica" 1649. gadā: ziemas mēnesis – janvāris; sveču mēnesis – februāris; sērsnu jeb baložu mēnesis – marts; sulu mēnesis – aprīlis; lapu jeb sējas mēnesis – maijs; ziedu mēnesis – jūnijs; siena jeb liepu mēnesis – jūlijs; suņu jeb rudzu mēnesis – augusts; sila jeb viršu mēnesis – septembris; velu jeb zemliku mēnesis – oktobris; salnas mēnesis – novembris; vilku mēnesis – decembris.

Lai zemniekus pieradinātu pie nedēļas dienu skaitīšanas, lieti noderēja 1654. gadā iespiestā Georga Manceļa sprediķu grāmata "Lang-gewünschte Lettische Postill", jo sprediķu grāmatas saturs bija stingri saskaņots ar nedēļu kalendāru. Ar šo svētdienas sprediķi pārstāvēto "kalendāru" Kurzemes un Vidzemes zemniekiem bija jāiztiek līdz pat 18. gadsimta 60. gadiem. Savukārt Latgales zemniekiem bija paveicies, jo viņi pie iespiesta dienu skaitīšanas palīgīdzekļa tika jau sākot ar 1730. gadu, kad Viļņā tika iespiesta "Gromota Lyugszonu".

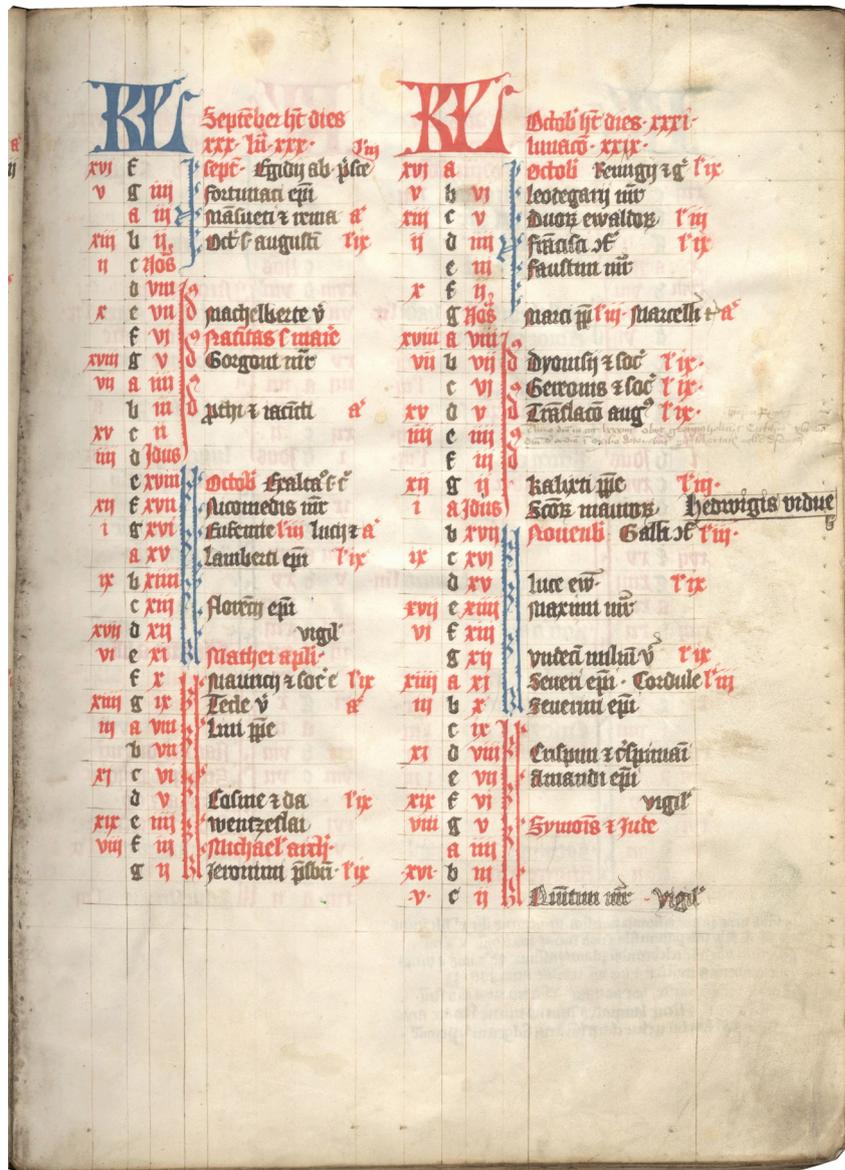
Latviešu kalendāru sākumposmā bija zināmas jukas, jo Daugavas vienā krastā valdīja vecie laiki, bet otrā – jaunie laiki. Un tā nu daugavieši pamanījās svinēt svētkus gan pēc vieniem, gan otriem laikiem.

Pirmais latviešu kalendārs saucās "Zemnieku jeb latviešu laiku grāmata", kura nosaukums mainījās uz – "Jauna un veca latviešu laiku grāmata", "Veca un jauna latviešu laiku grāmata" un "Laiku grāmata", kuru iespieda Jelgavā. Latviešu kalendāriem ir raksturīgi, ka bieži vien laika gaitā tā nosaukums mainījies.

Protams, arī vidzemniekiem vajadzēja savu kalendāru, un tā no 1781. līdz 1790. gadam Vidzemes kalendāru izdeva Rubenes mācītājs Kristofs Harders.

Viens no pirmajiem apgādiem, kas mēģināja izdot arī ārēji glīti noformētu kalendāru, bija Eduarda Zislaka apgāds Jelgavā, kurš izdeva "Latviešu kalendāru ar bildēm".

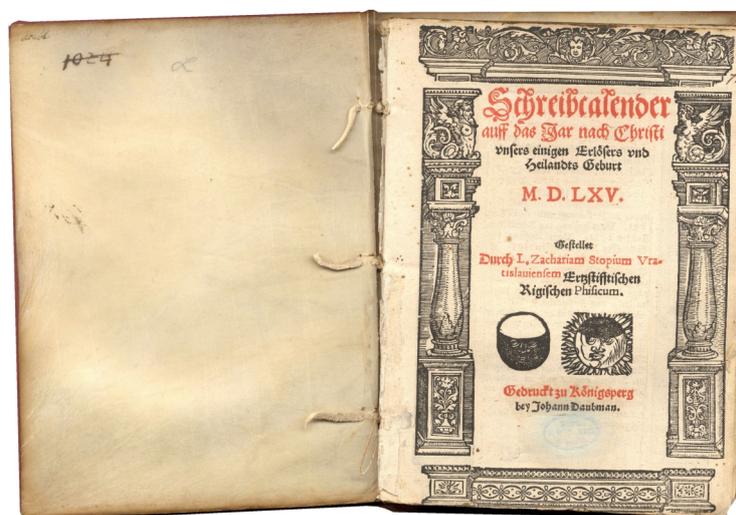
Pārlūkojot plašo latviešu kalendāru klāstu, varam tos iedalīt vairākās grupās: vispārīgie kalendāri, vietējie (atsevišķu pilsētu vai pagastu izdotie), latviešu kalendāri, kas izdoti ārpus Latvijas, nozaru kalendāri – literārie, juridiskie, mūzikas, tirdzniecības un rūpniecības, bērnu, reliģiskie (arī atsevišķu draudžu kalendāri), lauksaimniecības, ārstnieciskie, mājturības, mīlestības un sieviešu, jūrniecības, humoristiskie un daudz un dažādu profesiju kalendāri. Jā, latvieši tiešām ir īsta kalendārnieku tauta!

„Missale Rigense” 14. gs.

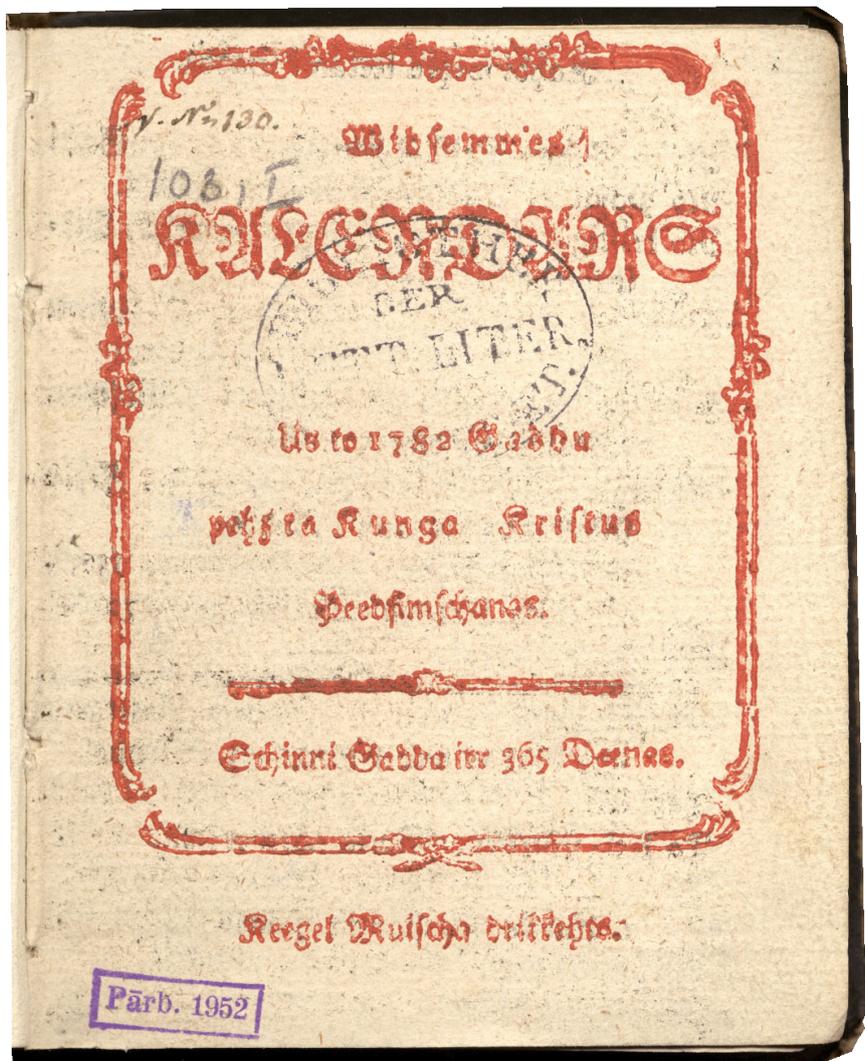
„Stundu grāmata”, 15. gs.

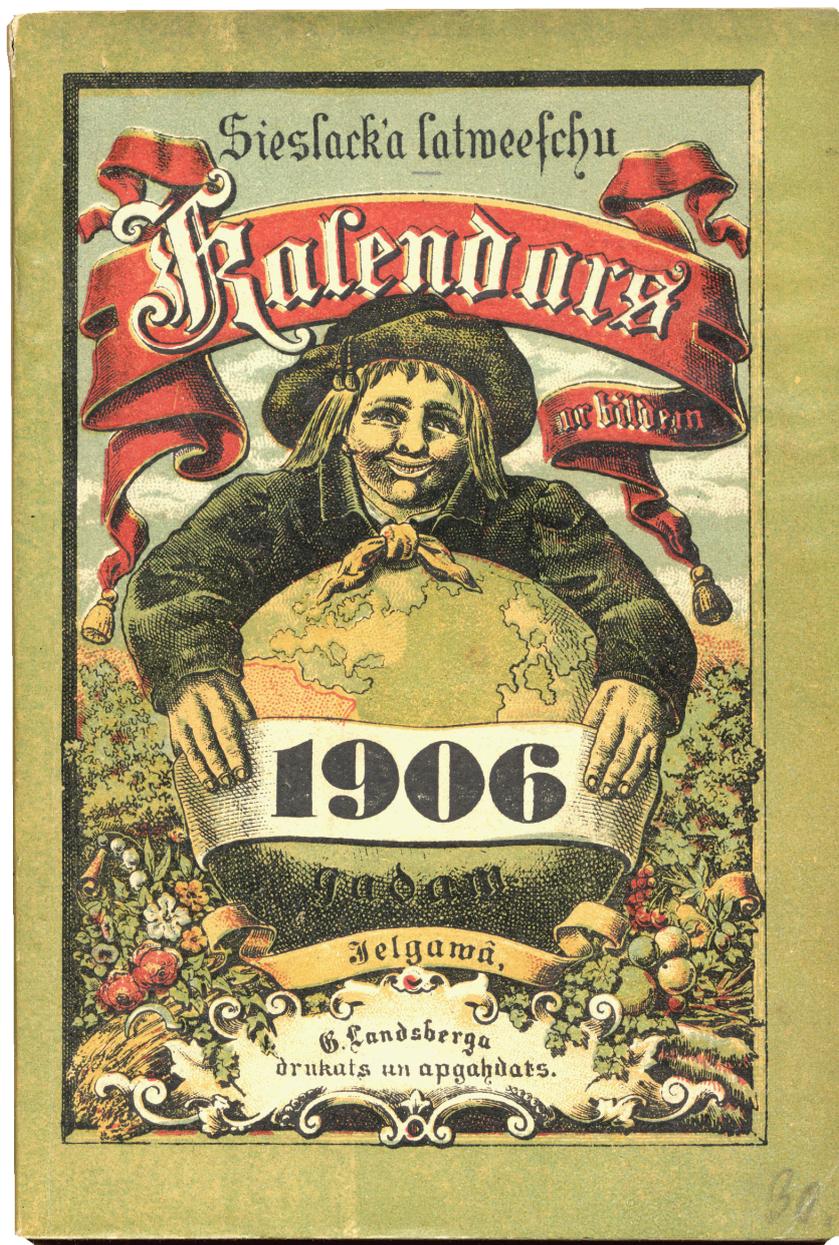
Z. Stopijs „Schreibcalender”, 1565. g., Kēnigsberga

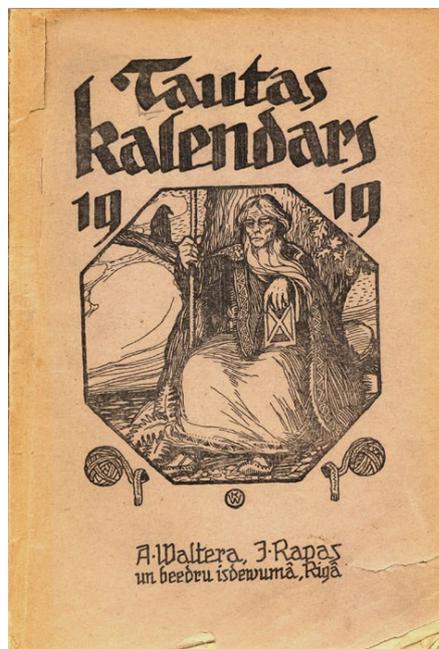
„Veca un jauna laika grāmata” 1831. gadam, Jelgava

„Vidzemes kalendārs” 1782. gadam

„Zislaka latviešu kalendārs” 1906. gadam, Jelgava

„Tautas kalendārs” 1906. gadam, apgāds „Valters un Rapa”

Novembris

Tikai savā valstī mēs stipri kļūsim. Tāpēc visur un arvien — lai valsts un valstiskais stāv un paliek pirmā vietā domās, vārdos un darbos.
Dr. K. Uimanis.

Svētdiena	Pirmdiena	Otrdiena	Trešdiena	Ceturtdiena	Piektdiena	Sestdiena
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30		

Valtera un Rapas akc. sab., Rīgā

Tālrūpi: DR-ER, J. RAPA 24852, DR. J. KADILIS u. pašta nos. 24850, kancertēls 22333
grāmatnīca 20262, bērnu u. jauniešu nos. 24851, ER. nos. 34729, spiestuve 91193

Anna Ciruļa „Laima”

„Mākslas kalendārs” 1939. gadam, apgāds „Valters un Rapa”

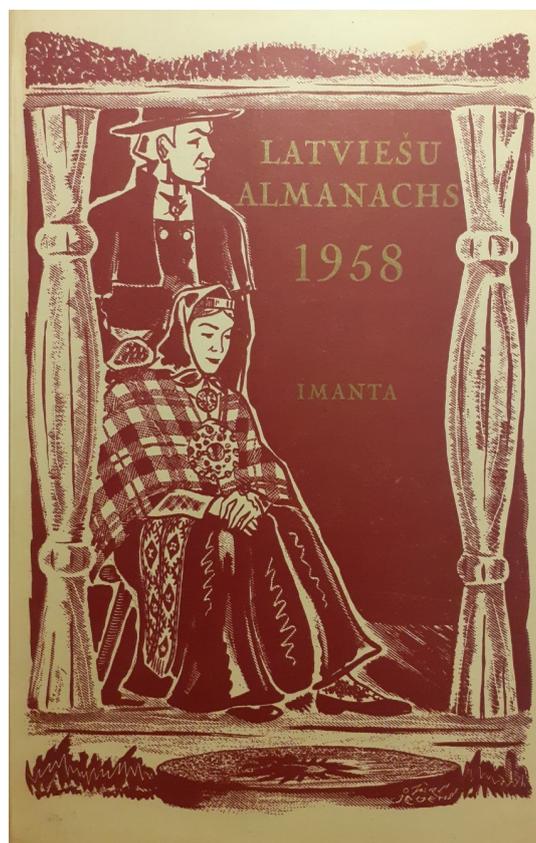
Viesturs Zanders

Ieskats latviešu trimdas kalendārniecībā (personības un tendences)

Latviešu kalendāru izdošanai ārpus Latvijas saknes ir meklējamas jau 19. gadsimta vidū. Tomēr ar retiem izņēmumiem tie līdz šim nav guvuši pietiekamu grāmatniecības vēsturnieku ievēribu. Tas attiecas arī uz latviešu kalendāriem, kas iznākuši ārpus Latvijas pēc Otrā pasaules kara. To daļēji var skaidrot ar 20. gadsimta 40.–80. gados dažādās latviešu mītnes zemēs iznākušo kalendāru retrospektīvās bibliogrāfijas trūkumu. Arī Benjamiņa Jēgera "Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfijā" (1–5, 1968–1996) nav iekļauta virkne regulāri iznākošu sienas un kabatas kalendāru, kuriem ir bijusi sava vieta trimdnieku ikdienā ("Laika mākslas kalendārs") vai arī tādi, kuru izdevējiem bija saikne ar padomju varas iestādēm (Eduarda Alaiņa (1889–1969) "Vecais Zobgala kalendārs"). Neapšaubāmi tas apgrūtina iespēju identificēt un analizēt kalendārus kā atsevišķu turpinājumi izdevumu grupu.

Objektīvu apstākļu dēļ trimdā izdoto latviešu kalendāru klāsts nav tik plašs un daudzveidīgs, kā tas ir bijis ierasts pirms tam Latvijā. Lielai daļai no tiem šodien ir vairs tikai kultūrvēsturiskas liecības nozīme. Taču netrūkst arī kalendāru, kuriem ir paliekoša vieta latviešu kalendārniecības vēsturē. To vidū vairākiem piemīt autorizdevuma raksturs: evaņģēliski luteriskās baznīcas arhibīskapa Teodora Grīnberga (1870–1962) veidotais "Bitītes kalendārs" (Eslingena, 1946–1958) un Dāvida Bīskapa (1879–1972) sastādītais "Ārstniecības kalendārs" (Čikāga, 1954–1964). Savukārt citos ir plašāks autoru loks un ir jūtama pieredzējuša redaktora klātbūtne izdevuma veidošanā, piemēram, Artura Bērziņa (1882–1962) sastādītā "P. Mantnieka apgāda gada grāmata" (Brisele, 1950–1952) un "Latviešu almanahs" (Londona, 1953–1957) un katoļu prāvesta Kazimira Viļņa (1907–1988) sastādītais "Dzimtenes kalendārs" (Vesterosa, 1972–1988). Latviešu kalendārniecības vēsturē īpaša vieta ir Vladislova Loča (1912–1984) izdotajam "Tāvu zemes kalendaram", kura izdošana aizsākās jau 30. gadu beigās un tiek turpināta Latvijā kopš 1991. gada.

Daļa no trimdā izdotajiem kalendāriem ir pārsniegusi laika īsināšanai domātas lasāmvielas mērogus, jo tajos ir arī citviet npublicēti teksti par Latvijas vēsturi un kultūru. Referātā iestrādāti materiāli no vairākiem rokrakstu fondiem, kas glabājas Latvijas Nacionālajā bibliotēkā un LU Akadēmiskajā bibliotēkā. Tie sniedz citur grūti atrodamu informāciju par atsevišķu izdevumu tapšanas priekšvēsturi un to rezonansi trimdas sabiedrībā, kā arī kalendāru autoru lietotajiem pseidonīmiem.

Margarita Kovalevska – Meitene kokā

LAIKA mākslas kalendārs 1985

DZIMTENES KALENDĀRS

1982
GADAM

Missale Rigense, 13. gs.

(ietver mesas dziedājumu notis, kas savulaik skanējuši Rīgas Domā)

“Un nav klusuma, kurš nebūtu piepildīts ar skaņām.”

Džons Keidžs

MŪZIKA, DEJA

Lolita Fūrmane

Laiktelpa Renesanses mūzikas kompozīcijā: Florences Doma kupola iesvētīšanas piemērs

Tēmas fokusā ir skaņraksta un telpas attiecības. Tas ir jautājums, kas ietver sevī vairākas skatījuma iespējas. No vienas puses, jebkurš skaņdarbs, ko pirmām kārtām uztveram ar dzirdi – tātad laika joslā, tiek fiksēts nošu rakstā, kas funkcionē telpiskā plaknē. Nošu raksts savā ilgajā vēsturē mēģinājis aizvien rast precīzu atspoguļojumu vēlamajam muzikālajam aktam, komponista radošajai idejai, un var teikt, ka mūzikas vēsture ir savā ziņā nošu raksta vēsture. Taču tikpat būtisks ir jautājums par skaņdarbu kā apzināti strukturētu organismu. Lai gan mūzika ir laika māksla, tās fiksētais izklāsts paredz noteiktus tehniskos un arhitektoniskos principus. Līdz ar to atklājas vēl viens dzirdes lauks, kas virzīts nevis uz emocionālo, bet intelektuālo uztveri. Izmantojot šoreiz gotiskās mākslas un Renesanses piemērus, referātā mēģināts aktualizēt muzikālās kompozīcijas “laika” un “telpas” aspektus, to iespējamo korelāciju. Piemēram, gotiskās arkas ievērojamā 14. gadsimta franču dzejnieka un komponista Gijoma de Mašo (*Guillaume de Machaut*) mesā, kas sacerēta Reimsas katedrālei.

Referāta uzmanības centrā ir mūzikas jaunrade, kur kompozīcijas uzbūves principi jeb “izmērītais” laiks jau savā iecerē ir bijis pakļauts atskaņošanas telpas nosacījumiem. Kā piemērs analizēts slavenā Florences Doma jeb Santa Maria del Fiore katedrāles kupola iesvētīšanas akts 1436. gadā, kam speciāli veltīta Renesanses flāmu komponista Gijoma Difaī (*Guillaume Dufay* vai *Du Fay*, ca. 1397–1474) motete “Nuper rosarum flores”.

Referāta autore mēģina preparēt laika un telpas koordinātes šajā kompozīcijā, kā arī aplūko dažādās ar šo skaņdarbu saistītās pētnieciskās interpretācijas, kas izveidojušās zinātniskajā literatūrā pēdējā pusgadsimta laikā. Tie ir viendokļi, kuru centrā bijušas gan matemātisko attiecību abstrakcijas, gan nozīmīgi Bībeles teksti. Lai kāds arī būtu šo interpretāciju pētnieciskais avots, konkrētā kompozīcija skatīta ne tikai kā emocionāls vēstījums, ko klausītājs uztver ar sirdi, bet arī kā intelektuāli rafinēta muzikālā celtnē. Tieši šo divu analītisko līmeņu mijiedarbība ir būtiska muzikālās domāšanas platforma jebkura laikmeta skaņumākslā.

Referāts iekļauj Difaī motetes ieskaņojuma fragmentu, kas ļauj savā veidā “piedzīvot” konferences nosaukumā ietverto laiktelpas jēdzienu. Klausīšanos paredzēts vizualizēt ar muzikālās kompozīcijas shematizētu izklāstu.

Valda Vidzemniece

Labanotācija – kustību analīzes un notācības sistēma. Latviešu tautas deju notācības projekts

Dejas pieraksta iespējas ir nodarbinājušas daudzu dejas teorētiķu prātus vairāku gadsimtu garumā. Jau no Renesanses laika, kad parādījās pirmie verbāli grafiskie deju pieraksti ir bijuši daudzi mēģinājumi radīt jaunas dejas notācības sistēmas, bet tie, vairāk vai mazāk, bija pielietojami konkrētam deju žanram un nesniedza universālas kustību pieraksta iespējas.

Kinetogrāfija (*Kinetography Laban*) jeb labanotācija (*Labanotation*) ir pirmā universālā kustību pieraksta sistēma, kas tiek lietota ne tikai horeogrāfijas mākslā, bet visdažādākajās jomās – antropoloģijā, medicīnā, sportā, teātra mākslā un citās nozarēs.

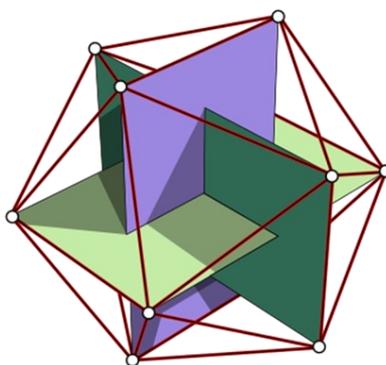
Notācības sistēmas radītājs ir dejojājs, horeogrāfs un modernās dejas pirmais teorētiķis Rūdolfs Lābans (*Rudolf Laban, 1879–1958*), kas savu jaunizveidoto kustību pieraksta sistēmu pirmo reizi prezentēja 1928. gadā 2. Vācijas dejojāņu kongresā Esenē. Pieraksta sistēmas pamatā ir Lābana kustību analīzes principi, kas joprojām ir aktuāli dejas pētniecībā un praksē. Lābans bija daudzpusīga personība, kurā savienojās radošas personības nemiera gars ar zinātnieka izziņas kāro un analītisko prātu. Pateicoties Lābana radošai darbībai un teorētiskajiem pētījumiem, deja kā mākslas forma ieguva jaunu statusu. Lābans uzskatīja, ka deja kā mākslas forma kļūs līdzvērtīga citiem mākslas žanriem tikai tad, kad tiks izveidota universāla dejas pieraksta sistēma un radīta iespēja saglabāt horeogrāfu radošo mantojumu.

Savos agrīnajos teorētiskajos pētījumos Lābans pievērsās diviem virzieniem – eikinētikai (*eucinetics*), kas fokusējās uz kustības kvalitāti un motivāciju, un horeotikai (*choreutics*) – pētniecības nozarei, kas bija veltīta kustības un telpas attiecībām, telpas harmonijas izpētei. Dejas sākums ir kustības plūdots telpā, tai ir noteikts virziens, tā notiek noteiktā laika sprīdī, to izpildot tiek pielikts muskuļu spēks vai notiek muskuļu atslābums. Kustībai piemīt noteikta forma, tai ir arī savs emocionālais un enerģijas lādiņš. Lābans meklēja objektīvus kustību raksturojuma parametrus.

Liela uzmanība tika veltīta pētījumiem par kustības un telpas attiecībām. Lābans formulēja terminu kinesfēra jeb kustību telpa. Kustība ir ķermeņa stā-

vokļa maiņa trīsdimensiju telpā, tāpēc kinesfēras telpiskajā modelī tiek izmantotas 3 plaknes.

Nosakot cilvēka ķermeņa kustību iespējamus virzienus plaknēs un savienojot plakņu virsotnes ar taisnēm, veidojas telpiska forma, kas ir līdzīga dabā sastopamajām kristāliskajām formām, – ikosaedrs.

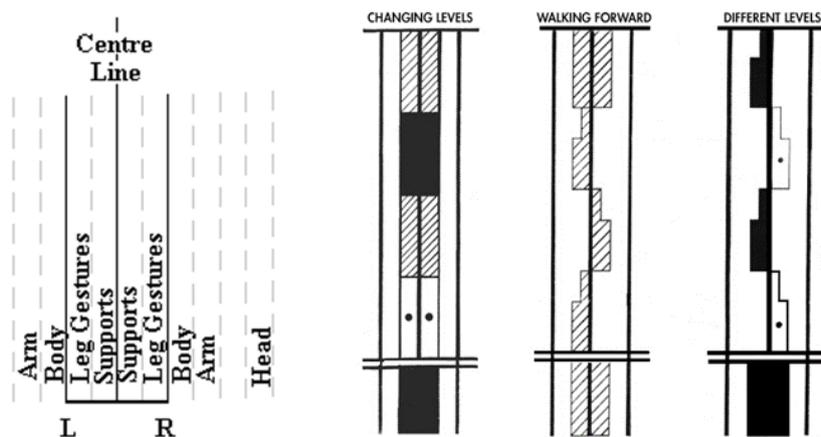

Ikosaedrs – kinesfēras strukturēts attēlojums; telpiska forma ar 12 virsotnēm, 30 šķautnēm un 20 plaknēm

Laiks un telpa ir būtiski aspekti kustību analīzē, bet ne mazāk svarīgs parametrs ir enerģija, ko Lābans formulēja kā pielikto spēku jeb piepūli (*effort*). Pieliktā spēka raksturojumam tika definēti četri lielumi: laiks, telpa, svars un kustības plūdums (*time, space, weight, flow*). Izmantojot kontrasta principu, viņš formulēja pretstatus: lēns – ātrs, uz priekšu – atpakaļ, viegls – smags, brīvs vai konkrēti virzīts kustību plūdums. No laika, telpas un svara parametru kombinācijām veidojās 8 kustību kvalitātes raksturojumi. Lābans tos formulēja kā *float, push, glide, slash, dab, wring, flick, press*.

Labanotācijas pieraksts tiek veidots vertikālās ailēs, iezīmējot ķermeņa centru, labo un kreiso ķermeņa pusi, paredzot atsevišķas ailes visām ķermeņa daļām, kas izvietotas noteiktā secībā. Vertikālē zīmju simboli norāda uz kustības ilgumu, proporcionāli attēlojot īsākā vai ilgākā laika posmā izpildītas darbības. Telpas aspektā simboli norāda kustību virzienus trīs līmeņos – zemajā, vidējā un augstajā. Pastāv simboli, kas norāda uz kustības kvalitāti, atsevišķām kustību kategorijām, vienlaicīgi vai sekvencē izpildītām kustībām, atkārtojumiem un vēl ļoti daudziem specifiskiem parametriem.

Labanotācija dod iespēju veidot detalizētu un ļoti precīzu kustību pierakstu, ļauj iepazīties ar horeogrāfisko mantojumu starptautiskā mērogā, saglabāt un atjaunot horeogrāfiskos iestudējumus.

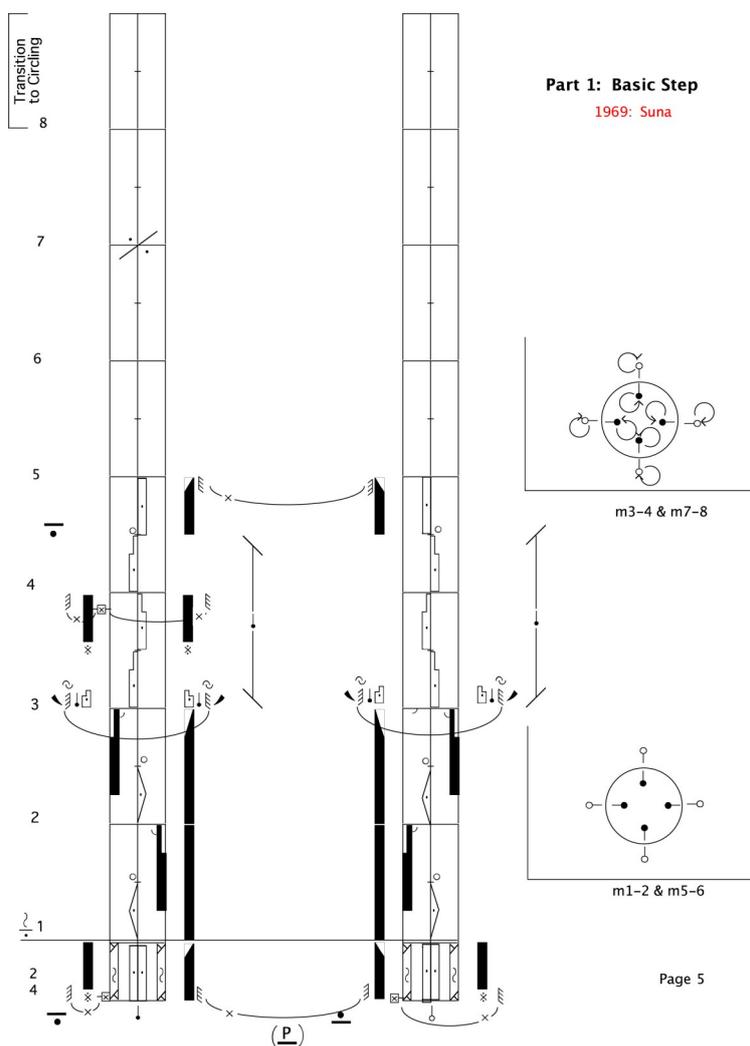

Labanotācijas vertikālās pieraksta ailes un daži vienkāršu kustību pieraksta piemēri

Latviešu tautas deju notācijas projekts ir Kenjonas koledžas (ASV) dejas profesores Džūlijas Brodi (*Julie Brodie*) iniciatīva. Strādājot J. Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas Horeogrāfijas katedrā kā Fulbraita fonda stipendiāte, viņa ieinteresējās par latviešu tautas dejām un drīz vien sākās darbs pie latviešu tautas deju labanotācijas krājuma izveides.

Tautas deju notēšanas projekts pieprasa zināmu sagatavošanās un izpētes darbu. Latviešu tautas dejām ar vienādu nosaukumu bieži vien ir sastopami ļoti atšķirīgi norišu apraksti. Kuru no pierakstītajiem dejas variantiem izvēlēties? Vai būtu jāizvēlas senākais (iespējams – autentiskākais), visizplatītākais, vai mūsdienās dejotais variants? Piemēram, latviešu tautas dejai “Tūdaliņ, tagadiņ”, kas pazīstama arī ar nosaukumu “Jandāliņš”, ir pierakstīti vairāk kā 200 izpildījuma varianti. Latviešu tautas dejas pētnieks H. Sūna, strādājot pie latviešu sadzīves horeogrāfijas sistematizācijas, ir izpētījis un salīdzinājis 189 dejas izpildījuma variantus. Labanotācija pieprasa precizitāti, bet latviešu tautas deju pieraksti ļoti bieži ir visai nepilnīgi, trūkst detaļu, kas būtu nepieciešamas notācijas procesā, tādos gadījumos ir svarīga latviešu tautas deju materiāla izpratne, kas ļauj notējamo materiālu atbilstoši interpretēt.

Latviešu tautas deju verbāli grafiskajiem aprakstiem ir lokāla nozīme, tie ir saprotami tikai latviešu valodas zinātājiem. Tautas deju labanotācijas krājuma izveide ļautu saglabāt latviešu tradicionālās kultūras mantojumu un padarītu to pieejamu ikvienam dejas pētniekam neatkarīgi no valodu prasmēm.

Latviešu tautas dejas "Tūdaliņ, tagadiņ" pirmās daļas notācija

Ineta Kivle

Mūzikas laiktelpa – filosofisks skatījums

Subjektīvā, cilvēka iekšējā telpa un laiks nav izmērāmi ar metrikas palīdzību, bet tomēr ir konstituējami. Filosofiju interesē pārdzīvojuma laiks, atmiņas notikumu plūdums apziņā, laikapziņas struktūras, laiks un telpa kā subjektīvas vērojuma formas u.c. Mūzikas filosofijas būtisks jautājums ir mūzikas laika un telpas konstituēšana — no vienas puses, skatot cilvēka iekšējās pieredzes laiku, kas nav izmērāms ar metrikas palīdzību, bet, no otras puses, ķermeņa kustību un balss radīto skaņu piepildītu fizisko laiktelpu, kas izmērāma objektīvi skaņu viļņos, telpas izmēros un akustiskos mērījumos. Ne tikai mūzikas izpildījums, arī notācija satur nošu zīmēs iezīmētās polifoniskās un instrumentālās laika stratas, potenciāli iekļaujot skanošā laika performanci telpā.

Kā apziņā tiek konstituēts laika plūdums. Kā mēs zinām, ka laiks ir? Imanuels Kants transcendentālajā estētikā analizē telpu un laiku kā subjektīvas vērojuma formas, Edmunds Huserls fenomenoloģiski apraksta intencionālās laikapziņas ontoloģiskās struktūras, Martina Heidegera fundamentālonoloģija un heremeneitika dod iespēju mūziku skatīt esamības un esošā horizontā, Merlo-Ponti uztveres fenomenoloģija pamato ķermeņa pieredzi, tā telpiskumu un motoriku. Tikai šīs dažas, minētās, filosofiskās pieejas telpas un laika raksturojumā veicina mūzikas filosofiskā skaidrojuma tematikas pilnveidošanos sākot ar mūzikas būtības konstituēšanu, tās intersubjektīvo iedabu un dzirdamo — redzamo laiktelpu konstituēšanos, ķermeņa un balss veidoto jēgpilno laiktelpu. Izmērāmās laika un telpas tematikas ietvaros mūzikas centrā ir cilvēka ķermenis un apziņa, tā kustības un plūdums, balss skaniskums, kas iezīmē noteiktu laiktelpisku horizontu. Tajā pārklājas fiziska telpa un laiks (koncertzāle, skatuve, koncerta skanējums utt.) ar piesātināto pārdzīvojuma laiku, eksistenciālo laiku. Kā nošķirums starp objektīvo un subjektīvo laiku atzīmējams salīdzinājums starp aktuālu skaņdarba izpildījumu koncertā un šī skanējuma eksistenciālo pārdzīvojumu, kas nebūt nesakrīt ar tā objektīvā, izmērāmā skanējuma ilgumu koncertā.

Ķermeņa un balss veidotā laiktelpa mūzikā rezonē ar nemitīgi mainīgu un dinamisku horizontu, kura centrs ir cilvēka ķermenis un perifērija balss skaņas dzirdamība - cik tālu dzirdama viņa balss, tik tālu sniedzas mūzikas skanējuma laiktelpa. Mūzikā laiks kļūst dzirdams un pārklājas ar mūzikas skanējuma iesaivināto telpu. Klausīšanās un skatīšanās ļauj lietām atklāties tādām, kādas tās ir, veidojot horizontus - caurlaidīgus kā šūnas membrāna. Dzirdamās telpas un laika robeža ir klusums, redzamās - nesaskatāmais.

FAERIE'S AIRE and DEATH WALTZ
(from "A Tribute to Zdenko G. Fibich")

Words and Music by
John Stump
Arranged by Accident

Based on a Cro-magnon skinning chant

Adagio cantabile with a rock tempo feel

Cool Timpani with small fat (rotare embouchures)

Solo

Keep both feet together

insert peanuts

Go fast

Tempo VI

delicately

Saxes more downstage

Light and airy

remove valve

add Sopranos

remove cattle from stage

Flatly

water pedal

Gong duet

Like a New Orleans concertina choir

pegs are imaginary

all Mariposa stand up and waltz

all 16 players

whole arm on black notes

Timpani zicks on bell

Moon walk

continue "swelting" material

balance your chair on 2 legs

Gradually slide from 12 bar Blues to a more Vivaldi-like cadence. Anticipation!